

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010; Tālr.: 67686768; Fakss: 67244074; E-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

2012.gada 30. novembrī Nr. 1-5/298

Eiropas Padomes Cilvēktiesību komisāram Nilam Muižniekam
Eiropadomes prezidentam Herman Van Rompuy
Eiropas Komisijas viceprezidentei, Eiropas komisārei tieslietu, pamattiesību un
pilsonības jautājumos Viviane Reding
Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komisijai
Pamattiesību aģentūrai
Starptautiskam Ombudu Institutam

Zināšanai:

Latvijas Republikas Valsts prezidentam Andrim Bērziņam
Latvijas Republikas Saeimas priekšsēdētājai Solvitai Āboltiņai
Latvijas Republikas ministru prezidentam Valdim Dombrovskim

Ziņojums par nabadzības risku Latvijā

I. Situācijas raksturojums

Neskatoties uz Latvijas valdības sniegto informāciju par tautsaimniecības strauju atveseļošanos, ekonomikas rādītāju uzlabošanos, to, ka Latvijai jau trešo ceturksni pēc kārtas ir visstraujāk augošā ekonomika Eiropas Savienībā, sociālā realitāte un statistikas dati liecina, ka ekonomisko spriedzi joprojām izjūt vairāk kā puse Latvijas iedzīvotāju, Vidzemes un Latgales reģionā pat 76,4 līdz 77,7% mājsaimniecību.¹ Dati liecina, ka ekonomiskā spriedze mājsaimniecībās nemazinās, gluži pretēji – turpina pieaugt. Nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai tiek pakļauti 40% Latvijas iedzīvotāju, tostarp 43% bērnu un 33% pensionāru.²

Saskaņā ar Eiropas Savienības Statistikas biroja (turpmāk tekstā - Eurostat) datiem Eiropas Savienībā (turpmāk tekstā arī – ES) vidēji dalībvalstu valdību

¹ Latvijas Republikas Centrālās Statistikas Pārvalde, pieejams: <http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html>.

² Eurostat, pieejams: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_peps03&lang=en;
Latvijas Republikas Centrālās Statistikas Pārvalde, pieejams: www.csb.gov.lv.

izdevumi sociālajai aizsardzībai ir 29,4% no IKP, Latvijas valdība šim mērķim novirza tikai 17,8%, kas ir otrais zemākais rādītājs dalībvalstu vidū.³

Eurostat aprēķinātais nabadzības riska sliekšnis Latvijā 2011.gadā bija 147 lati (jeb 209 eiro) mēnesī vienai personai.⁴

Šobrīd vecuma pensiju apmērā līdz 50 latiem (71 eiro) saņem 1106 Latvijas pensionāri, bet vecuma pensiju no 50,01 līdz 150 latiem (213 eiro) saņēmēju skaits ir 100 083. Invaliditātes pensija šā gada septembrī izmaksāta 69 633 Latvijas iedzīvotājiem un tās vidējais apmērs ir 119 lati (169 eiro).⁵

Veicot pavisam vienkāršus aprēķinus, ir iespējams secināt, ka aptuveni 170,8 tūkstoši jeb 8,5% Latvijas iedzīvotāju: pensionāri un personas ar invaliditāti, kas cilvēktiesību kontekstā uzskatāmas par mazāk aizsargātākām iedzīvotāju grupām, kurām nepieciešams īpašs valsts atbalsts, Latvijā ir pakļautas nabadzības riskam.

Minimālā darba alga Latvijā kopš 2011. gada 1. janvāra ir noteikta 200 lati (284 eiro) mēnesī. Pēc nodokļu nomaksas iedzīvotāja iztikai paliek 144 lati (205 eiro), tātad, summa, kas ir mazāka kā aprēķinātais nabadzības riska sliekšnis. Dati liecina, ka minimālo darba algu vai summu, kas mazāka par to saņem 189,8 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju⁶, kas ir ceturtdaļa no visiem darba ņēmējiem.

Reģistrētā bezdarba līmenis Latvijā šā gada 2. ceturkšņa beigās bija 15,9% no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaita, kas ir ceturtais augstākais rādītājs Eiropas Savienības valstu vidū. Dati liecina, ka 45,8% bezdarbnieku bez darba ir ilgāk kā gadu, tātad iedzīvotāji, kas vairs nesaņem bezdarbnieka pabalstu un potenciāli tiek pakļauti nabadzības riskam.⁷ Tiesībsarga birojā saņemto iesniegumu saturs liecina, ka faktiskais bezdarba apmērs varētu būt vēl augstāks, jo daļai ilgstošo bezdarbnieku ir zudusi motivācija apmeklēt Nodarbinātības valsts aģentūru, līdz ar to tie bezdarbnieka statusu ir zaudējuši un netiek uzskaitīti kā bezdarbnieki.

Protams, dati attiecībā uz iedzīvotāju ienākumiem, ņemot vērā augsto ēnu ekonomikas īpatsvaru valstī⁸ un nelegālo nodarbinātību var nebūt objektīvi, tomēr manā ieskatā visi iepriekš minētie rādītāji ir pietiekami satraucoši, lai uz to vērstu starptautiskās sabiedrības uzmanību.

II Tiesībsarga iniciatīvas

Tālāk minēšu tikai vienu ilustratīvu piemēru, ko esmu izvēlējis tādēļ, ka Tiesībsarga birojā sociālo tiesību jomā liela daļa iesniegumu tiek saņemti tieši no pensionāriem un tajā ietverts tikai viens jautājums: kā personai izdzīvot ar tik

³ Eurostat, pieejams: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/social_protection/data/main_tables

⁴ Eurostat, pieejams: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li01&lang=en.

⁵ Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, statistikas dati uz 2012.gada 1.septembri; pieejams: <http://www.vsaa.lv/lv/budzets-un-statistika/statistika>.

⁶ Latvijas Republikas Centrālās Statistikas Pārvalde, tabula DS14, pieejams: <http://www.csb.gov.lv./dati/statistikas-datubazes-28270.html>.

⁷ Nodarbinātības valsts aģentūra, [Pārskats par bezdarba situāciju valstī 2012.gada septembrī](#), pieejams: <http://www.nva.gov.lv./index.php?cid=6&mid=404&txt=413&t=stat>.

⁸ Dažādu ekspertu pētījumos ēnu ekonomikas īpatsvars uzrādīts no 26,5% līdz 30,3% no IKP.

mazu pensiju, nemaz nerunājot par cilvēka cienīgu dzīvi un pelnītu vecumdienu baudīšanu.

Latvijā kopš 1996.gada ir noteikts vecuma pensijas minimālais apmērs. Tātad, ja personai aprēķinātās pensijas apmērs ir zems, valsts ir noteikusi piemaksu līdz noteiktam līmenim. Šobrīd minimālā vecuma pensija tiek noteikta atkarībā no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta, tam piemērojot attiecīgos koeficientus, ņemot vērā personas apdrošināšanas stāža ilgumu.

2011.gada novembrī Saeimas Prezidijam un Ministru kabinetam⁹ tika nosūtīts tiesībsarga atzinums par vecuma pensijas apmēra noteikšanu. Atzinumā tika norādīts, ka Latvijā nav izstrādāti kritēriji minimālā sociālā nodrošinājuma līmeņa noteikšanai. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, kam piesaistīts vecuma pensijas minimālais apmērs, ir 45 lati (64 eiro) mēnesī, un tā apmērs ir nemainīgs kopš 2006.gada 1.janvāra. Tas nav pamatots ne ar ekonomiskajiem rādītājiem, ne aprēķiniem par personas vajadzību nodrošināšanai nepieciešamajiem līdzekļiem, un kā redzams, ir krietni mazāks kā aprēķinātais nabadzības riska sliekšnis. Šajā atzinumā Ministru kabinets tika aicināts noteikt tādu vecuma pensijas minimālo apmēru, kas pamatots ar noteiktiem aprēķiniem un metodi, kuras mērķis ir sociālā nodrošinājuma minimālā apmēra noteikšana. Tāpat esmu uzsvēris, ka, lai arī valsts sociālo tiesību jomā bauda plašu rīcības brīvību un var politiskās izšķiršanas rezultātā izvēlēties piemērotāko veidu sociālā nodrošinājuma garantēšanai minimālā apmērā, tā nevar pavisam atkāpties no šādas saistības.

Tomēr Latvijas Republikas Saeima un valdība pagaidām nav pauduši gatavību sistēmiski risināt šo sensitīvo jautājumu.

III Sociālo tiesību konstitucionālais rangs un starptautiskās saistības

Latvijas Republikas Satversmes 109.pants garantē ikvienam tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos. Šo tiesību mērķis ir valsts iespēju robežās kalpot cilvēka cienīgas eksistences nodrošināšanai. Tajā pat laikā Latvijas Republikas Satversmē nav noteikts šī nodrošinājuma apmērs un piešķiršanas kārtība. Jānorāda, ka minētā panta saturu Latvijas Republikas Satversmes tiesa ir analizējusi vairākos spriedumos un norādījusi, ka sociālās tiesības ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas un atšķirīgas cilvēktiesības, jo šo tiesību īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem, t.i., tā ir tieši saistīta ar katras valsts iespējām.¹⁰

Tomēr vēlos vērst uzmanību, ka viens no sociālo tiesību raksturojošiem principiem ir progresīvās attīstības princips. Starptautiskās tiesības uzliek par pienākumu valstij ar maksimāli pieejamiem resursiem un ar atbilstošu līdzekļu palīdzību augošā tempā panākt pēc iespējas pilnīgu sociālo tiesību īstenošanu.

Latvijas tauta, 2004. gadā nobalsojot par iestāšanos Eiropas Savienībā, izlēma pievienoties ES ne tikai kā ekonomiskai savienībai, īstenojot kopīgu drošības, sadarbības un monetāro politiku, bet arī savienībai, kuras dalībvalstis ir

⁹ Tiesībsarga birojs 2011. gada 4. novembra izejošais dokumenti Nr. 1-8/19 un Nr.1-8/20 *Par minimālo pensiju apmēru* (nav publiskots).

¹⁰ Republikas Satversmes tiesas 2011.gada 17.februāra sprieduma lietā Nr.2010-20-0106 10.punktu. pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2010-20-0106.htm.

apņēmušās veicināt savu tautu ekonomisko un sociālo attīstību, ievērojot noturīgas attīstības principu.¹¹

Līguma par Eiropas Savienību 2. pantā cilvēktiesības ir noteiktas kā vienas no ES pamatvērtībām. Savukārt 3. pantā kā viens no ES mērķiem ir noteikts - veicināt savu tautu labklājību, kā arī apkarot sociālo atstumtību un veicināt sociālo taisnīgumu.

Līgumā par Eiropas Savienības darbību dalībvalstis ir ietvērušas vēlēšanos nodrošināt labklājības pieaugumu saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūtu principiem. Līguma 9. pantā ietverta apņemšanās, ka, nosakot un īstenojot savu politiku un darbības, ES ņem vērā prasības, kas saistītas ar atbilstīga sociālās aizsardzības līmeņa nodrošināšanu un sociālās atstumtības apkarošanu.¹²

Saskaņā ar Eiropas Savienības Pamattiesību hartu (turpmāk tekstā – Harta) ES atzīst un ievēro vecāku gadagājumu cilvēku tiesības dzīvot cienīgu un neatkarīgu dzīvi un piedalīties sabiedriskajā un kultūras dzīvē. Minētā dokumenta sadaļā „Solidaritāte” noteikts, ka, apkarojot sociālo atstumtību un nabadzību, ES atzīst un ievēro tiesības uz sociālo palīdzību un palīdzību mājokļu jomā, lai saskaņā ar ES tiesību aktiem, kā arī valstu tiesību aktiem un praksi nodrošinātu pienācīgu dzīvi tiem, kam nav pietiekamu līdzekļu.¹³

Kaut arī Hartā noteiktie principi tiešā veidā ir piemērojami tikai ES iestāžu un struktūru rīcībā, un dalībvalstu publiskajām iestādēm Harta ir jāpiemēro tikai tad, ja tās īsteno Savienības tiesību aktus, proti, kad tās piemēro ES regulas, lēmumus vai īsteno direktīvas,¹⁴ tomēr manā ieskatā minētais nenozīmē, ka dalībvalstu publiskās varas iestādes var ignorēt ES mēroga mērķus un pieeju nabadzības izskaušanā un sociālās atstumtības mazināšanā.

Tādēļ aicinu atbildīgās Eiropas Savienības institūcijas savas kompetences ietvaros izmantot Līgumā par Eiropas Savienību un Līgumā par Eiropas Savienības darbību noteiktās tiesības un pilnvaras, lai iespējami novērstu sociālo tiesību pārkāpumus dalībvalstu rīcībā.

Latvijas Republikas tiesībsargs

Juris Jansons

¹¹ Līgums par Eiropas Savienību, Preambula; Līgums par Eiropas Savienības darbību, Preambula, pieejams: <http://eur-lex.europa.eu>.

¹² Turpat.

¹³ Eiropas Savienības Pamattiesību harta, 25., 34.pants, pieejama: <http://eur-lex.europa.eu>.

¹⁴ Eiropas Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un Sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai, 2010.gada ziņojums par ES Pamattiesību Hartas piemērošanu, pieejams: <http://eur-lex.europa.eu>.